

Katarzyna Liber-Kwiecińska
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
katarzyna.liber@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0001-5621-5826

TERMINOLOGIA PSYCHIATRYCZNA I PSYCHOLOGICZNA W SPRAWACH KARNYCH W TŁUMACZENIU Z JĘZYKA SERBSKIEGO NA JĘZYK POLSKI

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2022.009>

Zarys treści: W artykule omówiono najważniejsze serbskie i polskie terminy z zakresu ochrony zdrowia psychicznego oraz przepisów karnych mających zastosowanie w sytuacji, w której konieczne jest powołanie biegłego psychiatry lub psychologa w celu zbadania stanu psychicznego sprawcy w momencie popełnienia czynu lub jego rozwoju umysłowego, jak również dokonania oceny stanu psychicznego świadka, jego zdolności umysłowych, zdolności postrzegania czy odtwarzania postrzeżeń. Analizie poddano fragmenty tłumaczeń z języka serbskiego na język polski opinii biegłych sporządzonych w sprawach karnych oraz wyroków sądów ze wskazaniem błędów popełnionych przez tłumaczy, które mogły rzutować na znaczenie treści oryginału i tym samym decyzje podjęte przez organ procesowy. Na podstawie przeprowadzonej analizy wyodrębniono trzy zasadnicze błędy krytyczne w tłumaczeniach opinii biegłych, które mogą wypaczać sens tekstu źródłowego i wywołać określone skutki prawne.

Słowa kluczowe: postępowanie karne, opiniodawstwo psychiatryczne, przekład sądowy, tłumaczenie prawnicze, błędy tłumaczeniowe, tłumaczenie opinii biegłych

Wstęp

Naruszenie norm prawa karnego może dotyczyć wielu różnych obszarów życia społecznego, dlatego w sytuacji, gdy organ procesowy nie ma wystarczającej wiedzy w danej dziedzinie, może zgodnie z art. 193 § 1 Kodeksu postępowania karnego powołać biegłego, który dysponuje tzw. *wiadomościami specjalnymi (stručno znanje*¹) (Grzeszczyk 2005: 27; Davidović 2013: 109). W Polsce opinia biegłego (*nalaz i mišljenje veštaka*), która może być złożona w formie pisemnej lub ustnej, jest zwykle konieczna do ustalenia okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Także serbskie przepisy karne (art. 113 Zakonik o krivičnom postupku – ZKP) przewidują możliwość skorzystania z pomocy biegłego, gdy potrzebne jest ustalenie lub ocena jakiegoś faktu (*utvrđivanje ili ocena neke činjenice*).

W celu zbadania stanu psychicznego uczestników postępowania karnego w Polsce powołuje się biegłych lekarzy psychiatrów lub psychologów (art. 192 § 2, art. 199a i art. 202 § 1 k.p.k.). W Serbii regulują to poszczególne zapisy ZKP (art. 104, art. 131, art. 132, art. 309). Ocenie biegłego psychiatry i psychologa podlega stan zdrowia psychicznego lub zdolności poznawcze (spostrzeganie, rozumienie, odtwarzanie itp.) (*mentalno stanje, sposobnosti, reprodukcija*) (Gierowski 1998: 26; Murtezanović 2018: 46). Co istotne, od opinii biegłych może zależeć rozstrzygnięcie postępowania, ponieważ do pewnego stopnia organ procesowy jest związany opinią specjalistów (Witkowska 2013: 79), którzy badają dane zagadnienie jako niezależne od organu podmioty (Stevanović 1974: 244), przy czym organ procesowy poddaje opinię ocenie, sprawdzając jej kompletność, koherentność, zgodność z doświadczeniem życiowym, innymi opiniami lub pozostałymi dowodami (Hajdukiewicz 2001). Opinia biegłych psychiatrów i psychologów w sprawach karnych sporządzana jest przede wszystkim w sytuacji, gdy konieczna jest ocena stanu psychicznego sprawcy w momencie popełnienia czynu zabronionego lub ocena jego rozwoju umysłowego (art. 202 k.p.k.; art. 131 ZKP). Obecność biegłych jest również potrzebna, gdy sąd lub prokurator poweźmie wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania postrzeżeń (art. 192 § 2 k.p.k.) – w takim przypadku biegły winien uczestniczyć w przesłucha-

¹ W nawiasach okrągłych kursywą podano serbskie odpowiedniki poszczególnych terminów.

niu świadka. W serbskim prawie sytuację tę przewidziano w art. 131 ZKP (*Ako se pojavi sumnja u sposobnost svedoka da prenese svoja saznanja ili opažanja...*). Wiedza przekazana przez biegłego stanowi wówczas podstawę oceny zeznania (Ostrowska 2009: 12; Mrdak 2020: 193).

Z uwagi na rolę, jaką odgrywają biegli psycholodzy i psychiatrzy w postępowaniu karnym, rzetelne tłumaczenie opinii psychologiczno-psychiatrycznej może mieć znaczenie dla przebiegu i rozstrzygnięcia postępowania, ponieważ przetłumaczony tekst staje się *de facto* dowodem w sprawie. W opracowaniach teoretycznych dotyczących tłumaczenia medycznego i prawniczego od dawna podkreśla się, jak istotna jest precyzja i poprawność terminologiczna – jakość przekładu może mieć bowiem określone skutki prawne lub medyczne. Nie inaczej jest w przypadku tekstów dotyczących zaburzeń psychicznych, szczególnie jeśli jest to opinia biegłego. Należy również podkreślić, że rzetelne tłumaczenie opinii biegłych dotyczącej zdrowia psychicznego uczestnika postępowania karnego jest o tyle istotne, że mimo wzrastającej świadomości społecznej na temat chorób psychicznych, zarówno w Polsce (Babicki 2018: 94), jak i w Serbii (Milačić, Vidojević, Jovanović, Brojčin 2010: 7), jest to nadal obszar tabu, który powoduje stygmatyzację i dyskryminację osób chorujących psychicznie.

W niniejszym artykule omówiono polską i serbską terminologię z zakresu ochrony zdrowia psychicznego, psychiatrii i psychologii sądowej oraz obszarów prawa karnego, w których konieczne jest zasięgnięcie opinii biegłego, a także poddano analizie konkretne przykłady tłumaczeń z języka serbskiego na język polski ze wskazaniem błędów, które mogłyby skutkować błędną interpretacją opinii przez polski organ. Przedmiotem analizy będzie prawidłowe stosowanie wyrażen zaczerpniętych z prawa karnego, rozumianych w niniejszym tekście jako *terminy*, oraz właściwa interpretacja treści opinii biegłych i wyroków wydanych na podstawie takich opinii.

1. Polska i serbska terminologia z zakresu ochrony zdrowia psychicznego

Nadrzędnym polskim aktem normatywnym regulującym kwestie ochrony zdrowia psychicznego i opieki nad osobami z zaburzeniami psychicznymi jest Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego. Ustawodawca określił jej następujące cele:

1. promocja zdrowia psychicznego i zapobieganie zaburzeniom psychicznym;
2. zapewnienie osobom z zaburzeniami psychicznymi opieki zdrowotnej;
3. kształtowanie wobec osób z zaburzeniami psychicznymi właściwych postaw społecznych, a zwłaszcza zrozumienia, tolerancji, życzliwości, a także przeciwdziałanie ich dyskryminacji (art. 2 ust. 1).

Analogicznym dokumentem w serbskim prawie jest Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama (ZZLMS), w którym wskazano cztery główne założenia (Glava II NAČELA):

1. ochrona zdrowia psychicznego (*zaštita mentalnog zdravlja*);
2. zakaz dyskryminacji (*zabrana diskriminacije*);
3. ochrona godności (*zaštita dostojanstva*);
4. zakaz wykorzystywania (*zabrana zloupotrebe*).

Przywołane ustawy można w dużej mierze traktować jako teksty równoległe, uregulowano w nich bowiem zasadnicze aspekty funkcjonowania, leczenia i ochrony osób z zaburzeniami psychicznymi. Główną różnicą między nimi są omówione w serbskiej ustawie prawa osoby z zaburzeniami psychicznymi (*Prava lica sa mentalnim smetnjama* (III)), niewyrażone wprost w polskich przepisach, jak również wyszczególnione w rozdziale X serbskiego aktu prawa i obowiązki pacjenta w szpitalu psychiatrycznym (*Prava i obaveze u psihijatrijskoj ustanovi*), których także nie uwzględniono w polskiej ustawie. Ponadto w rozdziale XI serbskiej ustawy (art. 55–57) wskazano dozwolone i zakazane formy leczenia psychiatrycznego (*posebni oblici lečenja*), takie jak terapia elektrowstrząsowa (*elektrokonvulzivno lečenje*), psychochirurgia (*psihohirurgija*) czy sterylizacja (*sterilizacija*).

Pomimo nieznaczących różnic przywołane ustawy mogą być dla tłumacza cennym źródłem terminologicznym. Przede wszystkim w obu tekstach znajdziemy równoległą terminologię związaną z przymusowym leczeniem oraz wyrażaniem zgody na leczenie. W polskim prawie kwestie te uregulowano w art. 22 (zgoda na leczenie) oraz art. 23–37 (przyjęcie na leczenie bez zgody z art. 22), w serbskim zaś w art. 16–19 (*pristanak na smeštaj, opoziv/ odbijanje pristanka, zadržavanje bez pristanka, smeštaj bez pristanka*). Z kolei rozdział 6 polskiej ustawy obejmuje zapisy dotyczące ochrony tajemnicy, którą w serbskich przepisach zdefiniowano w rozdziale VIII (*Poverljivost podataka o zdravstvenom stanju*).

Poniżej przytoczono fragment pochodzący z wyroku sądu opiekuńczego w sprawie leczenia, które zostało podjęte bez zgody pacjenta.

Przykład 1:

*preduželi su medicinske mere bez pristanka lica sa mentalnim smetnjama²
podjeli sredki mediczne bez zgody osoby z zaklóceniami psychicznymi*

W tłumaczeniu powyższego zdania problematyczny jest przekład dwóch pojęć. Przede wszystkim tłumacz użył terminu *środki medyczne*, który nie występuje w polskich przepisach, tym samym dla organu procesowego będącego odbiorcą przekładu może nie być jasne, jakie konkretnie działania zostały podjęte przez personel medyczny wobec pacjenta. W polskiej ustawie mowa jest natomiast o *postępowaniu leczniczym* (rozdział 3) i tak należałoby przetłumaczyć *medicinske mere* zdefiniowane w serbskiej ustawie jako diagnozowanie, leczenie czy przyjęcie do szpitala psychiatrycznego. Ponadto termin *lice sa mentalnim smetnjama* należałoby przetłumaczyć jako *osoba z zaburzeniami psychicznymi*, jest to bowiem ogólny termin obejmujący chorych psychicznie, osoby upośledzone umysłowo, osoby wykazujące inne zakłócenia czynności psychicznych i osoby uzależnione, co odpowiada definicji podanej w art. 3 polskiej ustawy.

Bez wątpienia sporych trudności może przysporzyć tłumaczenie pojęć z zakresu metod przymusu bezpośredniego, których stosowanie określono szczegółowo w art. 18 polskiej ustawy. Dozwolone w Polsce metody zdefiniowano w art. 3 ustawy i należą do nich: przytrzymanie (krótkotrwałe ograniczenie ruchów z użyciem siły fizycznej), przymusowe zastosowanie leków (wprowadzenie leków do organizmu pacjenta bez jego zgody), unieruchomienie (obezwładnienie pacjenta z użyciem narzędzi, typu pasy, uchwyty, kaftan, na czas określony przez lekarza) oraz izolacja (umieszczenie pacjenta w osobnym pomieszczeniu). W serbskiej ustawie występuje jedynie termin *fizičko sputavanje i izolacija*, który można by przetłumaczyć jako *przymus bezpośredni i izolacja*, tym samym brakuje odpowiedników polskich terminów: przytrzymanie, unieruchomienie i przymusowe zastosowanie leków. Jako że odróżnienie tych pojęć jest niezwykle istotne, ponieważ stosowanie przymusu bezpośredniego wiąże się z określonymi procedurami i podlega rygorystycznej kontroli, jedynym rozsądnym rozwiązaniem podczas tłumaczenia na język serbski jest opisowe uszczegółowienie zastosowanego wobec pacjenta środka. Z kolei w przypadku tłumaczenia na język polski należy

² Wszystkie przywołane fragmenty zaczerpnięto z opinii serbskich biegłych sądowych i wyroków serbskich sądów karnych, które podlegały tłumaczeniu na język polski.

uważać, aby nadto nie uszczegółowić użytego terminu, chyba że z szerszego kontekstu wynika, której metody przymusu bezpośredniego użyto.

Przykład 2:

Lekar psihijatar je bio dužan pratiti fizičko stanje pacijenta tokom primene fizičkog sputavanja.

Lekarz psychiatra był w obowiązku kontrolować stan pacjenta w trakcie jego unieruchomienia.

Powyższy fragment jest przykładem błędnego uszczegółowienia w tłumaczeniu, szczególnie że z szerszego kontekstu wynika, iż wobec pacjenta stosowano różne środki przymusu, w trakcie których nie monitorowano należycie jego funkcji życiowych, zatem zaniedbania ze strony lekarza wystąpiły nie tylko w trakcie unieruchomienia. W tym przypadku *fizičko sputavanje* należałoby przetłumaczyć najogólniej jako *środek przymusu bezpośredniego*, ponieważ bez wątplenia w oryginale była mowa o trzech różnych środkach przymusowych.

Przykład 3:

Primljena je u psihijatrijsku ustanovu.

Została przyjęta do zakładu psychiatrycznego.

W powyższym przykładzie problematyczne jest tłumaczenie terminu *psihijatrijska ustanova*. W myśl serbskiej ustawy jest to stacjonarna placówka służby zdrowia lub organizacyjna część stacjonarnej placówki zdrowia, w której przeprowadza się badanie i leczenie osób z zaburzeniami psychicznymi (art. 2 pkt 2 ZZLMS). Ponadto w art. 12 doprecyzowano, że instytucjami upoważnionymi do leczenia takich pacjentów są poradnie i wspomniane zakłady lecznicze o profilu psychiatrycznym. Z kolei w polskiej ustawie jest mowa o *szpitalach psychiatrycznych* i *domach pomocy społecznej*. W powyższym przykładzie tłumacz(ka) zastosował(a) termin *zakład psychiatryczny* zapewne po to, by nie uściślać nadto serbskiego terminu. Jednak zgodnie z definicjami przyjętymi w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego pojęcie *szpital psychiatryczny* obejmuje również: 1) oddział psychiatryczny w szpitalu ogólnym, 2) klinikę psychiatryczną, 3) sanatorium dla osób z zaburzeniami psychicznymi, 4) inny zakład leczniczy podmiotu leczniczego sprawującego całodobową opiekę psychiatryczną lub odwykową

(art. 3 ust. 2), jest to zatem termin dość pojemny, który stanowi ekwiwalent serbskiego terminu *psihijatrijska ustanova*, dlatego można bez obaw przełożyć serbski termin jako *szpital psychiatryczny*.

2. Opiniodawstwo w sprawach karnych w Polsce i Serbii

Biegli psychiatrzy i psycholodzy są powoływani w sprawach karnych w celu wydania opinii dotyczącej stanu psychicznego danej osoby (np. oskarżonego), który mógł mieć wpływ na podjęte przez nią działania lub decyzje. Zgodnie z polską doktryną karną nie popełnia przestępstwa osoba, która w czasie dokonania czynu nie mogła rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim zachowaniem z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innych zakłóceń czynności psychicznych (art. 31 § 1 Kodeksu karnego). Jeśli zdolności poznawcze sprawcy były w momencie popełnienia czynu ograniczone, wówczas sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary (art. 31 § 1 i 2 k.k.). Podobne przepisy zawiera serbski kodeks karny (Krivični zakonik) – w art. 23 zawarto niemal identyczne zapisy, stanowiące, że czynem zabronionym nie jest czyn popełniony w stanie niepoczytalności, czyli przez osobę, która nie mogła rozpoznać znaczenia swojego czynu (*shvatiti značaj svog dela*), pokierować swoim postępowaniem (*upravljati svojim postupcima*) z powodu choroby psychicznej (*duševna bolest*), zakłócenia czynności psychicznych (*privremena duševna poremećenost*) lub upośledzenia umysłowego (*zaostao duševni razvoj*). Jedynym dodatkowym czynnikiem przewidzianym w serbskiej ustawie, którego nie ujęto w polskich przepisach, są *druge teže duševne poremećenosti*, które należałoby przetłumaczyć wprost jako *pozostałe ciężkie zaburzenia psychiczne*.

W art. 31 polskiego Kodeksu karnego ustawodawca stosuje dwa pojęcia: *niepoczytalność* i *poczytalność ograniczona*. Są to kluczowe pojęcia dotyczące zdolności poznawczych sprawcy, które podlegają ocenie biegłych sądowych. Z (nie)poczytalnością łączą się kolejne dwa terminy: afekt patologiczny (*patološki afekat*), pod wpływem którego sprawca nie jest w stanie pokierować swoim zachowaniem i zrozumieć znaczenia swojego czynu, oraz afekt fizjologiczny (*fiziološki afekat*), który ogranicza samokontrolę sprawcy i pojmowanie podjętych działań. Są to więc pojęcia rozłączne, kluczowe dla rozstrzygnięcia w przedmiocie poczytalności (*uračunljivost*) sprawcy i jego ewentualnej odpowiedzialności karnej.

Jednym z przestępstw dokonanych w sytuacji ograniczonej zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem jest zabójstwo. W polskim prawie karnym obok zabójstwa podstawowego i kwalifikowanego wyróżniono zabójstwo uprzywilejowane, za które – ze względu na szczególne znamiona – przewidziana jest łagodniejsza kara. Przesłanką zabójstwa uprzywilejowanego jest szczególny stan psychiczny sprawcy, który pozbawił ofiarę życia pod wpływem silnych emocji i w szczególnych okolicznościach (Król 2009: 45). Analogicznie w serbskim prawie istnieje termin *privilegovani oblik ubistva* lub *lakši oblik ubistva*. Choć w samym kodeksie terminy te nie występują, w teorii prawa bezsprzecznie przyjmuje się, że istnieje taki rodzaj bezprawnego pozbawienia życia, które ze względu na okoliczności lub warunki jego popełnienia uważane jest za mniej szkodliwe społecznie, tym samym zagrożone jest niższą karą (Jovašević 2017: 59; Kolarić 2015: 153).

Jednym z rodzajów zabójstw uprzywilejowanych jest zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia (art. 148 § 4 k.k.), nazywane w psychologii *zabójstwem w afekcie*, definiowane jako pozbawienie życia innego człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami. Oznacza to, że silne wzburzenie oraz określone okoliczności usprawiedliwiające afekt sprawcy muszą wystąpić łącznie (Zaborska 2018: 183). W serbskich przepisach karnych również uwzględniono złagodzoną odpowiedzialność sprawcy zabójstwa, który działał pod wpływem silnego wzburzenia i dokonał tzw. *ubistva na mah* (čl. 115 KZ). W myśl serbskich przepisów muszą być spełnione trzy warunki: sprawca był pod wpływem *jaka razdraženost* (silnego wzburzenia), został doprowadzony do takiego stanu *bez svoje krivice* (bez swojej winy) oraz dokonał zabójstwa *na mah* (od razu/na miejscu/w trakcie trwania wzburzenia). Przesłanki zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia są przedmiotem badania biegłych psychologów i psychiatrów. Poniżej omówiono tłumaczenie kilku wybranych fragmentów opinii wydanych na zlecenie serbskich organów procesowych.

Przykład 4:

Zaključuje se da je u trenutku počinjenja krivičnog dela XX bio pod uticajem jake razdraženosti koja je umanjila njegovu sposobnost da kontroliše i razume svoje radnje.

Ustalono, že w momencie popełnienia przestępstwa XX był pod wpływem silnego rozdrażnienia, które zmniejszyło jego zdolność kontrolowania i rozumienia swoich działań.

W przytoczonym fragmencie niewątpliwie *jaka razdraženost* powinna być przetłumaczona jako *silne wzburzenie* – serbski biegły wyraźnie odpowiedział na pytanie sądu dotyczące poczytalności sprawcy, a przekład powinien w największym możliwym zakresie precyzyjnie oddać treść dokumentu źródłowego. Ponadto w polskim dyskursie psychologiczno-sądowym powiemy raczej o ograniczonej, a nie zmniejszonej zdolności kontrolowania i rozumienia swoich czynów.

Przykład 5:

Poremećen misaoni proces, razvio je jak afekat koji je doveo do impulzivnog postupka bez kvalitativnog suženja svesti.

Zaburzony proces mišljenja, razvijal se u njemu afekt, koji doprovođio je do impulsivnog postupovanja bez značajnog suženja svesti.

W powyższym przykładzie warto zwrócić uwagę na kilka szczegółów, które mogą mieć istotny wpływ na znaczenie przytoczonego fragmentu opinii biegłego. Bez wątpienia błędne jest tłumaczenie czasownika *razviti* (aspekt dokonany) jako *rozwijać się*. Aspekt niedokonany sugeruje, że wzbudzenie afektu było rozciągniętym w czasie procesem, z serbskiego oryginału wynika zaś, że afekt powstał w konkretnym momencie. Gdyby tłumacz zastosował aspekt dokonany (*rozwinął się*), tłumaczenie byłoby ekwiwalentne. Ponadto *postupak* przetłumaczono jako *postępowanie*, które również sugeruje, że mowa jest o sposobie zachowywania się sprawcy (przez jakiś czas), podczas gdy termin *postupak* jest bezpośrednim odpowiednikiem *czynu*, czyli konkretnego uczynku, a nie zespołu zachowań. Dodatkowym problemem, na który należy zwrócić uwagę, jest tłumaczenie frazy *bez kvalitativnog suženja svesti*. Zawężenie świadomości dzieli się na jakościowe i ilościowe. Pierwsze z nich dotyczy jakości świadomości, drugie zaś stopnia jej ograniczenia. Stwierdzenie serbskiego biegłego należałoby zatem rozumieć jako brak zaburzenia świadomości, zaś z polskiego przekładu wynika, że jakieś zawężenie wystąpiło, ale nie było znaczące. Wskazane niuanse znaczeniowe są istotne w przedmiocie ustalenia odpowiedzialności sprawcy i stanu psychicznego, w którym dokonał zabójstwa. Aby czyn został zakwalifikowany jako zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia, musiałyby być spełnione wymienione wyżej przesłanki, tj. afekt fizjologiczny, który ma nagły początek, gwałtowny przebieg i krótki czas trwania, czyli

jest to pojedynczy czyn, a nie długotrwałe postępowanie, bez zawężenia świadomości u sprawcy. Z tekstu źródłowego wynika, że prawdopodobnie zostały spełnione przesłanki zabójstwa w afekcie. Niestety konkretne ustalenia serbskiego bieglego rozmyły się w tłumaczeniu, przez co opinia stała się niejednoznaczna.

Przykład 6:

*Na osnovu nalaza i mišljenja psihijatra i psihologa može se zaključiti da je u pitanju **ubistvo na mah**.*

*Na podstawie opinii psychiatry i psychologa można wnioskować, że chodzi o **nagle zabójstwo**.*

Przykład 7:

*Bio je pod uticajem **jake afektivne napetosti** u koju je doveden bez svoje krivice i izvršio je delo **na mah**.*

*Był pod wpływem **silnego napięcia afektywnego**, do którego został doprowadzony nie ze swojej winy i dokonał zabójstwa **w stanie silnego wzburzenia**.*

W przykładzie 6 termin *ubistvo na mah* należałoby przetłumaczyć jako *zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia*. W przytoczonym fragmencie jest bowiem mowa kwalifikacji czynu w oparciu o opinię biegłych. Z kolei przywołany w przykładzie 7 fragment dotyczy trzech przesłanek zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia, czyli wystąpienia afektu fizjologicznego, który został wywołany bez winy sprawcy, oraz dokonania zabójstwa w sposób gwałtowny w trakcie działania silnych emocji. W tym przypadku *na mah* nie może być przetłumaczone jako *w stanie silnego wzburzenia*, gdyż jest to *de facto* powtórzenie informacji z początku zdania (*pod uticajem jake afektivne napetosti*). Aby oddać sens oryginału, należałoby przełożyć problematyczny termin opisowo lub wręcz dosłownie: *z rozmachu, nagle, gwałtownie*.

Kolejnym typem zabójstwa uprzywilejowanego jest zabójstwo eutanastyczne (art. 150 § 1 k.k.), mające swój odpowiednik w serbskim prawie karnym, tj. *lišenje života iz samilosti* (pozbawienie życia pod wpływem współczucia), które zdefiniowano w art. 117 serbskiego kodeksu karnego. W myśl polskiego prawa kwalifikację zabójstwa eutanastycznego można przyjąć wtedy, gdy spełnione są dwie przesłanki: sprawca zabił na żądanie ofiary i pod wpływem współczucia do niej. W serbskim kodeksie wymie-

niono aż cztery warunki, które muszą być spełnione łącznie, aby można było uznać, że sprawca dokonał zabójstwa *z litości*: ofiara musi być pełnoletnia (*punoletno lice*), musi być w ciężkim stanie zdrowia (*teškog zdravstvenog stanja*), zabójca musi działać pod wpływem współczucia (*iz samilosti*) oraz na poważną i wyraźną prośbę ofiary (*na ozbiljan i izričit zahtev*).

Przykład 8:

Teška bolest navela ga je na želju da okonča njegov život.

Ciężka choroba doprowadziła go do chęci zakończenia swojego życia.

Z opinii biegłego, której fragment został przywołany w tłumaczonym wyroku serbskiego sądu, nie wynika jasno, u kogo ciężka choroba wywołała chęć zakończenia życia pacjenta (u pacjenta czy u sprawcy). Gdyby przyjąć dosłowne tłumaczenie, mowa jest raczej o zabójstwie chorego. W tekście źródłowym brakuje szerszego kontekstu, który pozwoliłby tę wątpliwość rozstrzygnąć, dlatego zamiana zaimka dzierżawczego *njegov* (*jego*) na zaimek zwrotno-dzierżawczy *swojego* jest poważnym błędem tłumacza, tym bardziej że zasady używania wskazanych zaimków w języku serbskim i polskim są bardzo podobne. Mając też na uwadze rozstrzygnięcie postępowania przeciwko oskarżonemu, w którym serbski sąd nie uwzględnił argumentacji obrony, jakoby sprawca dopuścił się zabójstwa eutanastycznego, należałoby raczej przyjąć, że przywołane *pragnienie zakończenia życia* zrodziło się w zabójcy, a nie pacjentce, ponieważ pacjent został uśmiercony, choć nie wyraził *poważnej i wyraźnej prośby* o pozbawienie go życia. Z uwagi na to prawidłowym rozwiązaniem było dosłowne przetłumaczenie przywołanego fragmentu.

Do zabójstw uprzywilejowanych zalicza się również dzieciobójstwo okołoporodowe z art. 149 polskiego Kodeksu karnego. Przesłankami prowadzącymi do uprzywilejowanej kwalifikacji zabójstwa noworodka, które muszą być spełnione łącznie, jest uśmiercenie dziecka przez matkę w okresie porodu i pod jego wpływem. Jak zauważa Anna Golonka (2016: 279), terminy *w okresie porodu* i *pod jego wpływem* są nieostre i ocenne, co stanowi wskazówkę dla tłumacza, aby zachować daleko idącą ostrożność przy tłumaczeniu fragmentów odnoszących się do wymienionych przesłanek. W serbskim kodeksie przewidziano analogiczny typ zabójstwa uprzywilejowanego, tj. *ubistvo deteta pri porođaju* (art. 116 KZ), o którym można mówić, jeśli dokona go matka *za vreme porođaja ili neposredno posle njega* (*w czasie*

porodu lub bezpośrednio po nim), gdy traje poremećaj izazvan porođajem (utrzymuje się zaburzenie wywołane porodem).

Przykład 9:

*Zaključuje se da je majka ubila dete **baš posle porođaja** zbog smetnji koje su tempore criminis bitno **redukovale** njenu sposobnost da shvati značaj svog postupanja.*

*Stwierdza się, że matka zamordowała dziecko **już po porodzie** z powodu **zaburzeń**, które tempore criminis istotnie **wyłączyły** jej zdolność do rozumienia znaczenia swojego postępowania.*

Użyte w opinii biegłego sformułowanie *baš posle porođaja* jest niewątpliwie nieprecyzyjne, niemniej wydaje się, że tłumaczenie *już po porodzie* nie jest właściwe, ponieważ w takim przypadku akcent w zdaniu położony jest na fakt, że zabójstwa dokonano po, a nie w trakcie porodu. *Baš posle* należałoby przetłumaczyć raczej jako *zaraz po*. Wskazane byłoby też zastosowanie komentarza tłumacza, w którym zasygnalizowałby on, że oryginał nie jest jednoznaczny, w opinii serbskiego biegłego nie ma bowiem jednoznacznego stwierdzenia, że zabójczyni dokonała czynu bezpośrednio *po porodzie*, a to jest istotne dla uznania okoliczności uprzywilejowujących zabójstwo. Ponadto zdaniem autorki użyte w tekście źródłowym *smetnje* należy przełożyć jako *zakłócenia*, jako że autor serbskiej opinii nie zastosował terminu użytego w kodeksie karnym (*poremećaj – zaburzenie*). Błędem krytycznym w tłumaczeniu, wypaczającym znaczenie oryginału, jest przetłumaczenie *redukovale* jako *wyłączyły*, gdyż wyłączenie zdolności do rozumienia znaczenia czynów sugeruje niepoczytalność sprawczyni, czyli *de facto* wyłączenie winy, a nie jej ograniczoną zdolność do pojmowania znaczenia podjętych działań, o której mowa w oryginale.

Osoby, u który biegli stwierdzą niepoczytalność w momencie popełnienia czynu, zgodnie z doktryną prawa karnego nie ponoszą odpowiedzialności za przestępstwo, tym samym nie może być wobec nich orzeczona żadna sankcja karna (*krivična sankcija*). Jednak z uwagi na bezpieczeństwo społeczeństwa i samych sprawców sąd może zastosować *środki zabezpieczające* w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu, terapii, terapii uzależnień i pobytu w zakładzie psychiatrycznym (rozdział X Kodeksu karnego; rozdział XIII Kodeksu karnego wykonawczego). W przypadku orzekania w przedmiocie środków zabezpieczających również kluczowa jest rola opinii biegłego.

W Serbii stosuje się *mere bezbednosti*, które uważa się za *sredstvo za zaštitu društva od kriminaliteta (šrodek zabezpečający społeczeństwo przed działalnością przestępczą)*, do których zalicza się m.in.: 1) *obavezno psihijatrijsko lečenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi (przymusowe leczenie psychiatryczne w warunkach szpitalnych)*; 2) *obavezno psihijatrijsko lečenje na slobodi (ambulatoryjne przymusowe leczenie psychiatryczne)*; 3) *obavezno lečenje narkomana (obowiązkowe leczenie osób uzależnionych od narkotyków)*; 4) *obavezno lečenje alkoholičara (obowiązkowe leczenie osób uzależnionych od alkoholu)*. Należy jednak zaznaczyć, że termin *mere bezbednosti* jest obszerniejszy w stosunku do polskiego terminu, obejmuje bowiem także sankcje karne, takie jak np. zakaz zbliżania się, zakaz uczestnictwa w określonych wydarzeniach, zakaz kierowania pojazdem itd. Tłumacz musi zatem zachować szczególną ostrożność podczas tłumaczenia na język polski, aby zastosować adekwatny do kontekstu odpowiednik polskiego prawa.

Przykład 10:

Predložio je primenu mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi.

Zawnioskował o zastosowanie środka zapobiegawczego w formie obowiązkowego leczenia psychiatrycznego na wolności.

Użyty termin *šrodek zapobiegawczy* nie jest właściwym ekwiwalentem, oznacza bowiem zupełnie inny instrument prawny. Zgodnie z rozdziałem 28 Kodeksu postępowania karnego środki zapobiegawcze stosuje się w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania i zalicza się do nich m.in. tymczasowe aresztowanie, poręczenie majątkowe, dozór policyjny czy zakaz opuszczania kraju. Przyczyną błędu tłumacza jest być może wspomniane wyżej szersze znaczenie terminu *mere bezbednosti*, który obejmuje zarówno środki stosowane wobec przestępców, jak i wobec osób, u których stwierdzono niepoczytalność. W art. 79 serbskiej ustawy, oprócz wymienionych wyżej środków, które można by uznać za odpowiedniki polskich środków zabezpieczających, uwzględniono też inne działania o charakterze zapobiegawczym. Mając jednak na uwadze szerszy kontekst tekstu źródłowego, z którego wynika, że sprawca został uznany za niepoczytalnego, a zastosowany środek jednoznacznie odnosi się do jego zdrowia psychicznego, użycie pojęcia *šrodek zabezpečający* nie budzi żadnych wątpliwości. Z kolei termin *psihijatrijsko lečenje na slobodi* można by przetłumaczyć jako *ambulatoryjne*

leczenie psychiatryczne, co byłoby zgodne z powszechnie stosowaną w Polsce terminologią.

Wnioski

Rzetelny proces karny powinien zapewniać osiągnięcie sprawiedliwości prawnomaterialnej polegającej na spełnieniu normy prawa karnego oraz sprawiedliwości proceduralnej, tj. przeświadczenia uczestników procesu, że potraktowano ich sprawiedliwie (Rosiak 2017: 44) – aby osiągnięcie tych stanów było możliwe, często wskazane jest zasięgnięcie opinii biegłego. W przypadku postępowań z udziałem cudzoziemców lub zagranicznych organów procesowych konieczne jest skorzystanie z pomocy tłumaczy, a wykonane przez nich tłumaczenie staje się dowodem w sprawie, dlatego błędny przekład treści opinii biegłego może przełożyć się na niewłaściwe rozstrzygnięcie postępowania, tym samym nie zostanie osiągnięty stan sprawiedliwości, a decyzja organu procesowego wydana na podstawie wadliwego tłumaczenia może się przyczynić do stygmatyzacji osoby z zaburzeniami psychicznymi.

Ma to również swoje skutki społeczne – celem właściwego rozpoznania sprawy i orzeczenia adekwatnej sankcji karnej jest realizacja określonej funkcji kary. Zgodnie z doktryną prawa karnego kara ma kilka zasadniczych funkcji:

1. izolacyjną (odseparowanie sprawcy od społeczeństwa);
2. represyjną (zastosowanie wobec sprawcy adekwatnej dolegliwości);
3. prewencyjną (zniechęcenie społeczeństwa do popełniania czynów zabronionych);
4. profilaktyczną (zapobieganie dalszemu popełnianiu przestępstw);
5. kompensacyjną (zaspokojenie poczucia sprawiedliwości);
6. resocjalizacyjną (umożliwienie sprawcy przyswojenia norm społecznych i powrotu do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie)³.

³ Zob. *Zasady prawa karnego i funkcje kary*, Zpe.gov.pl, <https://zpe.gov.pl/pdf/PqFEDS7By/>.

Zastosowanie lub niezastosowanie sankcji karnej wynika z oceny stanu psychicznego sprawcy, który albo ponosi odpowiedzialność karną i powinna być wobec niego orzeczona odpowiednia kara, albo powinien być uznany za niepoczytalnego ze wszystkimi tego konsekwencjami. Na podstawie przeprowadzonej analizy można wyodrębnić trzy zasadnicze typy błędów tłumaczeniowych:

1. uszczegółowienie, czyli sytuacja, gdy wyrażenie zastosowane przez tłumacza jest węższe znaczeniowo w stosunku do oryginału (przykład 1, przykład 2). Z redundantnym uszczegółowieniem mamy również do czynienia wtedy, gdy opinia biegłego jest ogólnikowa i nieścisła, a tłumacz, rozstrzygając wątpliwości co do sensu oryginału, nadmiernie konkretyzuje fragmenty, w których należałoby oddać mankamenty tekstu źródłowego (przykład 9);
2. uogólnienie, które zachodzi zarówno wtedy, gdy tłumacz stosuje termin obszerniejszy w stosunku do terminu źródłowego (przykład 1, przykład 3, przykład 6, przykład 7), jak i wtedy, gdy w tekście docelowym „rozmywa się” ocena dokonana przez biegłego, przez co tłumaczenie nie pozwala na właściwe poznanie odpowiedzi na pytania postawione biegłemu przez organ procesowy (przykład 4);
3. przesunięcie semantyczne, które jest skutkiem zastosowania przez tłumacza błędnego pojęcia lub niezrozumienia tekstu źródłowego, prowadzącego do modyfikacji znaczenia opinii biegłego w sposób, który zmienia jego zasadniczy sens. Ten typ błędu występuje zdecydowanie najczęściej (przykład 5, przykład 7, przykład 8, przykład 9, przykład 10).

Główną trudnością, z którą mierzą się tłumacze języka serbskiego, jest brak aktualnych baz terminologicznych i słowników. W przypadku najpopularniejszych języków, takich jak angielski czy niemiecki, tłumacze mają do dyspozycji liczne opracowania, glosariusze i słowniki tematyczne, które są niezwykle cennym źródłem informacji podczas tłumaczenia tak wymagających tekstów jak opinie biegłych w sprawach karnych. Tłumacze „małych języków” muszą budować bazę terminologiczną we własnym zakresie, opierając się m.in. na tekstach równoległych, takich jak ustawy, kodeksy i rzeczywiste dokumenty, dlatego tłumacz powinien zachowywać daleko idącą ostrożność podczas tłumaczenia opinii psychologiczno-psychiatrycznych.

Literatura

- Babicki M., 2018, Obszary stygmatyzacji i dyskryminacji osób chorujących psychicznie wśród respondentów internetowych w Polsce, „Psychiatria Polska”, 52(1), s. 93–102.
- Davidović M., 2003, Veštak i stručni savetnik u krivičnom postupku, Scindeks-clanci.ceon.rs, <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0017-0933/2014/0017-09331402107D.pdf/> (dostęp: 28.03.2022).
- Gierowski J.K., 1998, Status biegłego psychologa w procesie sądowym, „Palestra”, 42/9–10(489–490), s. 24–32.
- Golonka A., 2016, Glosa do wyroku s.apel. z dnia 24 lipca 2013 r., II AKa 119/2013, „Prokuratura i Prawo”, 7–8, s. 275–283.
- Grzeszczyk W., 2005, Rola opinii biegłego w postępowaniu karnym. „Prokuratura i Prawo”, 6, s. 26–31.
- Hajdukiewicz D., 2001, Kompetencje biegłych psychiatrów w postępowaniu karnym, Psychologia.edu.pl, <https://psychologia.edu.pl/czytelnia/59-niebieska-linia/430-kompetencje-bieglych-psychiatrow-w-postepowaniu-karnym.html/> (dostęp: 20.04.2022).
- Kolaric D., 2015, Krivična dela ubistva de lege lata i de lege ferenda, „Žurnal za kriminalistiku i pravo UDK”, 343.61(497.11), s. 145–166.
- Król W., 2009, Silne wzburzenie w rozumieniu art. 148 § 4 k.k., „Prokuratura i Prawo”, 9, s. 45–65.
- Mrdak G., 2022, Uloga sudskih veštaka u pravosudnom sistemu Srbije, Scindeks-clanci.ceon.rs, <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-3501/2020/0354-35012001184X.pdf/> (dostęp: 28.03.2022).
- Murtezanović D., 2018, Neuropsihijatrijsko veštačenje u sudskim postupcima, „Iustitia”, 2, s. 46–47.
- Ostrowska M., 2009, Elementy psychologii sądowej w postępowaniu karnym na tle regulacji dotyczących przesłuchania świadków, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji”, 81, s. 9–23.
- Rosiak Ł., 2017, Paradygmat rzetelnego procesu w kontekście nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, „Veritas Iuris”, 1, s. 44–59.
- Stevanović Č., 1974, Položaj veštaka u krivičnom postupku, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu”, s. 235–252.
- Witkowska K., 2013, Biegły w postępowaniu karnym, „Prawo i Prokuratura”, 1, s. 65–81.
- Vidojević Milačić I., Jovanović V., Brojčin B., 2010, Stigmatizacija i diskriminacija u oblasti zapošljavanja osoba sa shizofrenijom, „Engrami”, 32(1–2), s. 5–16.
- Zaborska K., 2018, Okoliczności usprawiedliwiające stan silnego wzburzenia przy zabójstwie z afektu, „Studia Prawnicze KUL”, 4(76), s. 181–208.

Zasady prawa karnego i funkcje kary, Zpe.gov.pl, <https://zpe.gov.pl/pdf/PqFEDS7By/> (dostęp: 29.04.2022).

Akty prawne

Krivični zakonik („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 1994 r. Nr 111, poz. 535).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555).

Zakonik o krivičnom postupku („Sl. glasnik RS”, nr 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US).

Zakon o zaštiti lica sa mentalnim smetnjama („Sl. glasnik RS”, nr 45/2013).

Psychiatric and psychological terminology in criminal cases in translation from Serbian into Polish

Summary

The article discusses major Serbian and Polish terms in mental health and criminal regulations applicable in situations where it is necessary to appoint an expert psychiatrist or psychologist to examine the mental state of the perpetrator upon committing a crime, or one's mental development, as well as to evaluate the mental state of a witness, one's mental capacity, perception, or ability to recall perceptions. The analysis involved excerpts from translations from Serbian into Polish of expert opinions in criminal cases and court rulings, pointing to errors made by translators, which could affect the meaning of the source text, and thus the decisions made by the procedural authorities. Pursuant to the analysis, three fundamental critical errors have been identified in translations of expert opinions, and these errors can distort the meaning of the source text and lead to specific legal effects.

Keywords: criminal proceedings, psychiatric assessment, judicial translation, legal translation, translation errors, translation of expert opinions

